

Д. В. Гринь,
аспірант кафедри публічної політики, Навчально-науковий інститут "Інститут державного управління" Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків
ORCID ID: 0000-0003-1687-6923

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.13—14.88

РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ДИФАМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ДІЯЧІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

D. Hryn,
Postgraduate student of the Department of Public Policy of the Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration" of Kharkiv National University named after V.N. Karazin, Kharkiv

REGULATION OF ISSUES OF PUBLIC FIGURES' DEFAMATION IN MODERN CONDITIONS

У статті проаналізовано концептуальні підходи до розуміння поняття дифамації. Висвітлено зміни в українському законодавстві стосовно клевету та відповідальності громадян за його вчинення. Питання захисту репутації та убезпечення від клевету є особливо актуальними та динамічними в умовах діджиталізації державних послуг та, зокрема, цифровізації публічного управління. Метою статті стало визначення особливостей та дослідження специфічних характеристик процесу регулювання дифамації громадських діячів в сучасних умовах. Досліджено основні теоретичні підходи до визначення поняття дифамації. Зосереджено увагу на порівняльному огляді окремих питань, пов'язаних із захистом репутації та честі громадських діячів у європейських країнах. Доведено, що формування якісного механізму регулювання дифамації в діяльності громадських діячів в Україні має відбуватися шляхом збалансування сильних та слабких сторін виявлених закордонних систем захисту від клевету, враховуючи особливості українського менталітету. У зв'язку з цим науковий інтерес представляють питання імплементації основних положень українського законодавства щодо цих питань в європейський правовий простір.

As practice shows, in modern conditions public sector has considerable problems with the formation of high-quality communications and establishing trust, where there are often needs for personal or corporate rebranding due to one or other defamation. The paper analyzes conceptual approaches to understanding the concept of defamation. The changes in the Ukrainian legislation regarding defamation and the responsibility of citizens for its commission are highlighted. The issues of reputation protection and protection against defamation are particularly relevant and dynamic in the context of public services' digitalization and, in particular, digitalization of public administration.

The purpose of the paper is to determine the features and study the specific characteristics of the process of regulating public figures' defamation in modern conditions.

The main theoretical approaches to defining the concept of defamation have been studied. On this basis, the key features are summarized, which prove that any fact can be officially considered defamation only if it is established: 1) falsity of information; 2) operation (manipulation) of actual data; 3) causing damage to the reputation of a specific person — a public figure; 4) harmfulness.

Attention is focused on a comparative review of certain issues related to the protection of the reputation and honor of public figures in European countries. Based on the analysis of the regulatory framework regarding this issue, the following points have been determined:

- **in the legal systems of various states, provisions on the protection of reputation and honor and dignity are scattered in branch legislation;**
- **criminal legislation prohibits infringement of reputation and honor in almost all European states (a forefault and imprisonment are provided).**
- **the decisive role of judicial practice in matters of protecting the reputation and honor of public figures, regardless of the law field;**
- **the sphere of public figures is not precisely defined; the protection granted to such people is differentiated according to their personal status.**

It is proved that the formation of a quality mechanism for regulating defamation in the activities of public figures in Ukraine should take place by balancing the strengths and weaknesses of the identified foreign defamation protection systems, taking into account the peculiarities of the Ukrainian mentality. In this regard, issues of implementation of the main provisions of Ukrainian legislation on these issues in the European legal space are of scientific interest.

Ключові слова: дифамація, громадський діяч, дифамаційна інформація, відповідальність за наклеп, захист репутації, перевірка достовірності інформації.

Key words: defamation, public figure, defamatory information, liability for defamation, reputation protection, verification of information authenticity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема існування дифамації, її правового регулювання, процедура доведення й відповідальності за неї у вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі останніми роками все більше набуває актуальності та поширення для розгляду. Як показує практика, публічний сектор має сьогодні неабиякі проблеми з формуванням якісних комунікацій та встановленням довіри, де частіше виникають потреби у ребрендингу особистому чи корпоративному з причин тієї чи іншої дифамації. Це зумовлює як процес впровадження в роботу органів публічної влади технологій соціальних мереж, так і одночасний розвиток систем кіберзахисту і перевірки достовірності інформації, яка надходить з різних джерел. В суспільстві інформація вважається одним із найважливіших атрибутів управлінської діяльності, оскільки вона одночасно виступає її основним засобом, інструментом і результатом. Питання репутації та захисту від наклепу є особливо релевантними та динамічними в умовах діджиталізації державних послуг та, зокрема, цифровізації публічного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Загальні науково-практичні основи застосування відповідальності за дифамації у державному секторі знайшли своє відображення у дослідженнях численних праць вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема, таких, як: П. Вовк, З. Галаджун, А. Романова, П. Чернявський, І. Соколова, О. Твердохліб та ін. Серед українських вчених питаннями захисту честі, гідності та репутації

займалися О. Бандурка, П. Михайленко, В. Осадчий, П. Рабінович, В. Сташис, В. Тацій та ін. Але успіх впроваджуваних методів залежить від чіткого обґрунтування доцільності заходів на основі виокремлення ключових проблем в цій сфері. В таких умовах необхідним є критичне оцінювання заходів щодо захисту репутації, честі та гідності громадських діячів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є визначення особливостей та специфічних характеристик процесу регулювання дифамації громадських діячів в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Незважаючи на те, що законодавчо термін "дифамація" в Україні не закріплено, зокрема з причини іншомовного походження, останнім часом термін застосовується без перешкод в юридичній практиці, а саме явище все частіше зустрічається в суспільстві та становить серйозну загрозу демократичним принципам його побудови. Поняття дифамації (від лат. diffamare — поширювати плітки) найчастіше розглядається як поширення про особу неправдивої інформації, яка принижує її честь та гідність, завдає шкоди діловій репутації.

Інформація, віднесена до категорії дифамаційної, повинна мати три складові: форму оприлюднення, характер опублікованої інформації та мотиви, що спричинили до поширення відповідних відомостей [3, с. 571].

Дифамація є синонімом терміну наклеп, тобто "приниження честі, гідності та ділової репутації". Таким чи-

ном, узагальнення вищезазначеного дає змогу стверджувати, що будь-який факт офіційно може вважатись дифамацією лише за умови доведення:

- 1) неправдивості;
- 2) оперування (маніпуляції) фактичними даними;
- 3) завданню збитків репутації конкретної особи — громадського діяча;
- 4) шкідливості.

Останні дві умови виконуються, якщо заперечуване твердження було прочитане, почуте або побачене іншими особами, а отже буде відповідна реакція з їх боку (активна чи пасивна) стосовно цієї особи, її справи чи діяльності.

Також в науковій літературі є вузькоспеціалізовані підходи до розгляду наклепів. Прикладом є розгляд дифамації як прийому незаконного впливу на незалежність суддів адміністративних судів в Україні [2, с. 32]. Тоді як на державу перекладається обов'язок щодо забезпечення ефективних заходів протидії дифамації на суддів шляхом введення та притягнення до реальної відповідальності за такі дії.

Також слід окреслити більш точно суб'єкт дослідження, а саме, що вкладається в поняття "публічний діяч". І чому ж гострою є проблема дифамації саме для публічних діячів? Так публічним діячем можна вважати тих суб'єктів, які активно впливають на вирішення проблемних питань у певній справі, коли зачіпається суспільні інтереси. Причиною існування намірів заподіяти шкоду стає сама діяльність діячів, а саме їх намагання активно вплинути на проблемні справи, що становить суспільний інтерес (має соціальні результати). Окрім очевидних публічних діячів (державного службовця, кандидата в президенти) є так звані публічні діячі обмеженого призначення, це ті, які добровільно беруть участь в дискусії про публічну полеміку і має доступ до ЗМІ як джерела для озвучування власної точки зору. Можна також бути мимовільним публічним діячем обмеженого призначення (відігравав роль у великому публічному заході, наприклад, авіакатастрофі, теракті тощо).

Яка б сфера діяльності публічних осіб не розглядалася, залишається незмінним негативний, іноді незворотний вплив наклепу на неї. Як вказують автори наукової роботи [3, с. 145], достовірність подачі інформації, об'єктивність, соціальна відповідальність — це основні з найважливіших принципи, яких мають дотримуватися громадяни при встановленні будь-якої комунікації. Однак, у гонці за першочерговістю про них пам'ятають не завжди, як результат починає публікуватися і поширюватися неперевірена інформація, яка не відповідає дійсності, а отже, є відвертим наклепом.

Найбажанішими для потерпілих від наклепу є заходи щодо видалення і знищення відповідної інформації, припинення або заборону подальшого розповсюдження таких відомостей, вилучення і ліквідацію матеріальних носіїв інформації тощо. Усі шляхів та інструментів боротьби з дифамацією підпорядковані одній меті — убезпеченню від скоєння дій, які порушують норми права чи створюють загрози такому злочину для недопущення розповсюдження в подальшому інформації, що містить чи потенційно може містити ознаки дифамаційної [4, с. 40].

Слід зазначити що законодавством багатьох держав світу наклеп визначено як злочин. У кримінально-правовому розумінні цим явищем, як правило, вважаються бездоказові твердження чи поширення фактів, які паплюжать репутацію, а отже є кримінальна відповідальність за дифамацію.

Захист честі та репутації громадських діячів є складним комплексом правових проблем, оскільки вимагає визначення норм і меж застосування кількох галузей і сфер права (кримінальне право, цивільне право, регулювання ЗМІ), а також кілька окремих прав особистості, які можна тлумачити незалежно одне від одного: репутація, честь та людська гідність. Як наслідок, навіть внутрішня узгодженість деяких окремих правових систем може бути недостатньою; загальна європейська картина, безумовно, різноманітна і не позбавлена протиріч.

Репутація, честь і людська гідність — це права особистості, тісно пов'язані між собою. Різні правові системи захищають ці права по-різному. Деякі системи розрізняють кілька різних прав (таким чином надають їм різні значення) і розглядають їх як незалежні права, тоді як інші не визначають їх незалежно, а захищають їх колективно, відповідно до своїх антидифамаційних правил, без будь-якої диференціації.

Зосередимо увагу на порівняльному огляді окремих питань, пов'язаних із захистом репутації та честі громадських діячів. Для всіх європейських правових систем є очевидним, що фізична і, паралельно, правосуб'єктність користуються захистом як цивільного, так і кримінального права. Тобто в країнах-членах Європейського Союзу, як правило, великі загальні кодекси, цивільний та кримінальний кодекси, містять загальні правила щодо захисту особистості. В Англії та Ірландії цим питанням займаються спеціальні закони про дифамацію, які навмисно залишають вирішення деяких важливих проблем судовому законодавству [5, с. 81—82]. Таким чином, у європейських державах порушення репутації та/або честі існує, як правило, розглядається як цивільно-правове, так і кримінальне правопорушення, хоча інтенсивність застосування цих норм на практиці може значно відрізнятись.

Попередні положення про кримінальну відповідальність за наклеп були скасовані або скасовані лише в кількох правових системах держав-членів. Серед них є англійські, ірландські, румунські, естонські та латвійські правила, а також правила Кіпру. В Естонії новий кримінальний кодекс (2001 р.) не містив загальних положень про наклеп; однак він передбачав особливі випадки: кримінальне правопорушення за наклеп все ще може бути вчинене проти представників держави, захисників правопорядку, судів і суддів. Зміни до Кримінального кодексу Латвії (2009 р.) скасували злочин за наклеп; однак, слід зазначити, що діяння все ще передбачає кримінальне правопорушення "пошкодження репутації", яке полягає у вчиненні шкідливих заяв, які, як відомо, є неправдивими.

У той же час положення про захист репутації та честі можуть також фігурувати в нормативних актах, які стосуються ЗМІ. Це може бути реалізовано одним із двох способів: або положення, що окрім загального захисту особистості, є в законі про пресу чи аналогічному, що застосовується до всіх засобів масової інформації, або

воно присутнє лише щодо певних засобів масової інформації (наприклад, аудіо- візуальні послуги) у галузевому законі, що регулює цей вид медіа. У той же час може ввести в оману те, що певні країни (наприклад, Франція) включають норми кримінального законодавства до своїх законів про пресу. Таким чином, фактично, законодавство про пресу не лише складається з незалежних "галузевих" нормативних актів, а й перетинається із сферою кримінального права. Крім цього, існують положення, спрямовані на захист честі та репутації, у різних кодексах саморегулювання та спільного регулювання.

Крім того, важливо також підкреслити фактичну або квазізаконодавчу роль судів. За системою загального права через свідоме відступлення законодавчого регулювання (при цьому закон вирішує лише певні питання, пов'язані із захистом репутації), суди можуть брати на себе роль фактичного законодавця (в Англії та в Ірландії, хоча в меншій мірі) [5, с. 85]. Отже, як бачимо, у більшості країн континентальної правової системи також, як і в Україні, немає спеціального законодавства про захист особистості публічних діячів, а тому його контури також формуються судовою практикою.

Слід також наголосити, що в Європі загалом застосування положень про захист особистості не входить до повноважень та відповідальності органів ЗМІ, оскільки окремі правові системи зазвичай залишають це на розгляд судів.

Австрійський закон про ЗМІ передбачає галузеві правила захисту репутації та честі загалом, стосовно всіх ЗМІ. Згідно з законом, у кримінальному провадженні, що триває, потерпілий може вимагати відшкодування збитків, якщо підсудним є медіа-підприємство. Якщо кримінальне провадження не розпочато, потерпілий може порушити його самостійно. Крім цивільного та кримінального законодавства, закон передбачає низку нормативних актів, що регулюють захист певних невід'ємних особистих прав та засоби правового захисту. У розділі 6 зазначено, що якщо в засобах масової інформації скоєно правопорушення (наклеп, образа чи глузування), особа має право вимагати від власника медіа відшкодування за заподіяну шкоду.

Так само закон про французьку пресу встановлює загальні правила для всіх ЗМІ. Згідно зі статтею 29 Закону про пресу, дифамація визначається як будь-яке звинувачення або приписування факту, що впливає на честь чи репутацію особи. Це вважається кримінальним злочином, вчиненим за допомогою преси [6, с. 145—146].

Закон про свободу вираження поглядів у Люксембургу також забороняє наклеп у всіх ЗМІ. Якщо це зобов'язання не виконується, суддя може вжити всіх необхідних заходів для припинення такого невиконання за рахунок відповідальної сторони.

На Мальті Закон про пресу визнає злочином, який карається штрафом, наклеп на будь-яку особу шляхом публікації або розповсюдження на Мальті друкованої продукції, звідки б вона не походила, або за допомогою будь-якої трансляції.

В Італії, згідно із Законом про пресу, наклеп карається. Кримінальна відповідальність покладається на автора статті, а також на редактора, якщо він не провів необхідних перевірок для запобігання дифамації.

Деякі положення грецьких медіа-регламентів застосовуються виключно до аудіовізуальних послуг; інші до всіх медіа-послуг (телебачення та радіо), а деякі з них застосовні лише до державних ЗМІ.

Іспанські закони про ЗМІ передбачають лише повагу до аудіовізуальних послуг. Вимагається, щоб такі комунікації поважали честь осіб.

Словацькі правила ЗМІ також передбачають лише додаткові зобов'язання до загальних норм цивільного та публічного права щодо аудіовізуальних засобів масової інформації і не містять прямого посилання на захист репутації та честі. Захист особистих прав передбачено статтею 19 Закону про мовлення та ретрансляцію: відповідно до положень цієї статті медіа-послуги не повинні своєю обробкою та змістом впливати на людську гідність та основні права і свободи інших осіб.

Данська та ірландська правові системи є прикладами віднесення захисту репутації та честі до сфери саморегулювання та співрегулювання. Захист свободи слова в Данії тісно пов'язаний зі свободою ЗМІ збирати інформацію та новини та публікувати їх якомога коректніше. Вільні коментарі є частиною реалізації свободи слова. Вирішуючи ці завдання, ЗМІ мають визнати, що окремий громадянин має право на повагу до його особистої недоторканності та необхідність захисту від невинуватого їх порушення.

Оскільки ці рекомендації мають серйозний вплив на тлумачення статті 34 Закону про відповідальність ЗМІ, це положення може вважатися порушеним, якщо окремі органи ЗМІ не поважають невід'ємні права. Рада з питань преси має право порушити справу про порушення журналістської етики за власним бажанням, якщо Етичні рекомендації були явно порушені.

В Ірландії Кодекс практики друкованої преси (під наглядом Ради з питань преси) також містить захист прав особи в ЗМІ. Принцип 4 зобов'язує публікації-членів поважати певні особисті права та зазначає, що кожен має конституційний захист свого доброго імені. Стверджується, що газети та періодичні видання не повинні свідомо публікувати матеріали, засновані на зловмисному викривленні чи необґрунтованих звинуваченнях, і повинні проявляти розумну обережність у перевірці фактів перед публікацією.

Узагальнюючи європейську систему регулювання наклепу, зауважимо, що захисту репутації та честі може з'явитися в таких галузях та джерелах права:

- цивільне право (цивільний кодекс);
- кримінальне право (кримінальний кодекс);
- регулювання ЗМІ (закони про пресу чи ЗМІ);
- саморегулювання або співрегулювання (кодекси поведінки);
- судова практика (у країнах із системами загального права шляхом навмисної передачі ролі законодавця судам, в інших місцях шляхом надання відповідного тлумачення правових положень).

Погодимось з О. Твердохлібом [4, с. 42], що саме честь, гідність та ділова репутація у своїй сукупності повинні складати одну із засадничих соціально-правових цінностей не лише щодо суб'єктів, яких вони безпосередньо стосуються, але й усього суспільства і держави.

**ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК
У ДАНОМУ НАПРЯМІ**

Для України важливою відправною точкою є визначення золотої середини між контролем, відкритістю та безпекою репутації. Для вибудови ефективної системи регулювання дифамації доцільно дослідити досвід європейських країн. На основі аналізу нормативної бази щодо досліджуваного питання зроблено наступні висновки:

— у правових системах різних держав положення про захист репутації та честі розпорошені. Кримінальне законодавство забороняє посягання на репутацію та честь майже у всіх європейських державах, зазвичай для порушників передбачено штрафи та позбавлення волі.

— визначальною є роль судової практики щодо питань захисту репутації та честі громадських діячів, незалежно від галузі права. Це в рівній мірі справедливо і щодо визначення кола зацікавлених осіб та стандартів, що застосовуються до них.

— сфера громадських діячів точно не визначена; вона постійно змінюється і зростає; крім того, захист, наданий таким людям, також диференційований залежно від їх особистого статусу.

— дуже мало держав передбачають у правових актах суворіші стандарти, що застосовуються до захисту репутації та честі публічних діячів; такі положення зустрічаються лише в кримінальних кодексах.

Тільки на основі збалансування сильних та слабких сторін виявлених систем захисту від наклепу, враховуючи особливості українського менталітету, можна говорити про формування якісного механізму регулювання дифамації в діяльності громадських діячів в Україні. Окремий науковий інтерес представляють питання імплементації основних положень українського законодавства щодо цих питань в європейський правовий простір.

Література:

1. Veeder V. V. The History and Theory of the Law of Defamation. I // Columbia Law Review. 1903. Vol. 3, № 8. P. 546—573.

2. Вовк П. Сутність дифамації як прийому незаконного впливу на незалежність суддів адміністративних

судів в Україні // Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1 (22). Т. 5. Ч. 1. 2018. С. 32—34.

3. Романова А. Є., Чернявський П. В., Соколова І. О. Відповідальність за наклеп (дифамацію) в Україні та країнах світу // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Вип. 90. Одеса: Гельветика, 2021. С. 145—152. DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i90.3219>

4. Твердохліб О. С. Дифамація в публічній сфері України та проблеми її подолання // Університетські наукові записки. 2017, № 4. С. 35—45.

5. Griffen S. Defamation and Insult Laws in the OSCE Region: A Comparative Study; Organization for Security and Co-operation in Europe, 2017. 267 p.

6. Koltay A. The regulation of the defamation of public figures in Europe, with special emphasis on the Hungarian legal system // ACTA JURIDICA HUNGARICA 54, No 1, 2013. pp. 73—89. DOI: <https://doi.org/10.1556/AJur.54.2013.1.6>

References:

1. Veeder, V. V. (1903), "The History and Theory of the Law of Defamation", Columbia Law Review, Vol. 3, no. 8, pp. 546—573.

2. Vovk, P. (2018), "The essence of defamation as a method of illegal influence on the independence of judges of administrative courts in Ukraine", Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk, Vol. 1(22), no. 5, iss. 1, pp. 32—34.

3. Romanova, A. Ye. Cherniavskiy, P. V. and Sokolova, I. O. (2021) "Liability for slander (defamation) in Ukraine and in countries around the world", Aktualni problemy derzhavy i prava: zb. nauk. pr., Vol. 90, pp. 145—152. DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i90.3219>

4. Tverdokhlib, O. S. (2017), "Defamation in the public sphere of Ukraine and problems of overcoming it", Universytetski naukovi zapysky, vol. 4, pp. 35—45.

5. Griffen, S. (2017), Defamation and Insult Laws in the OSCE Region: A Comparative Study, Organization for Security and Co-operation in Europe, Vienna, Austria.

6. Koltay, A. (2013), "The regulation of the defamation of public figures in Europe, with special emphasis on the Hungarian legal system", ACTA JURIDICA HUNGARICA 54, vol. 1, pp. 73—89. DOI: <https://doi.org/10.1556/AJur.54.2013.1.6>

Стаття надійшла до редакції 11.07.2022 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА